

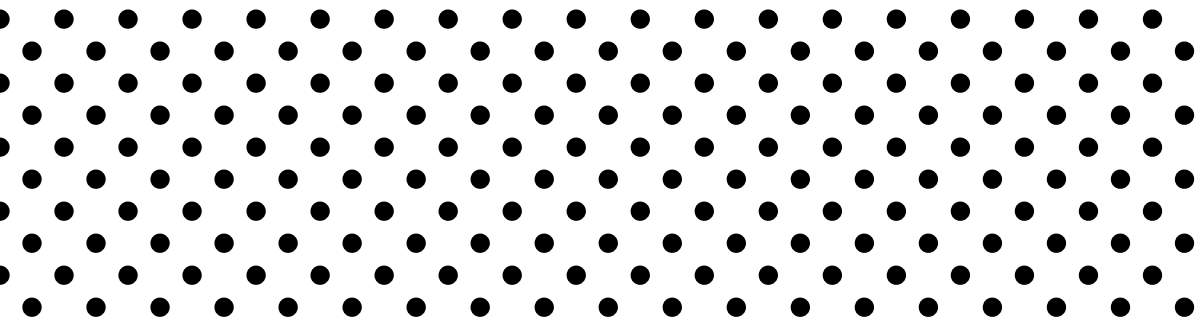
Disinformaatio ja valemedia

TYÖKALUJA
TEEMOJEN
KÄSITTELEMISEEN

2017 Koulukino ry / Katri Schroderus

K **O** **U** **L** **U** **K** **I** **N** **O**
S **K** **O** **L** **B** **I** **O**

Media—
kollektiivi

SISÄLTÖ:

Mitä on disinformaatio?

Tehtävä: Faktat kuntoon

Mitä on valemedia?

Tehtävä: Millaiset lukulasit valemedia antaa?

Kuka päättää median sisällöistä?

Tehtävä: Somettajan ammattietiikka

Oppimateriaali liittyy Koulukino ry:n Osuuskunta Mediakollektiivilta tilaamaan selvitykseen. Disinformaatio, vihapuhe ja mediakasvatuksen keinot -hankkeen ja selvityksen raportti (2016) on luettavissa [Koulukinon sivuilla](#).

Koulukinon sivuilla on julkaistu lisäksi tämän [oppimateriaalin laajennettu versio](#).

Materiaalia ovat kommentoineet Koulukinon ja Mediakasvatusseuran asiantuntijat.

Tämä materiaali on tuotettu opetus- ja kulttuuriministeriön tuella.

Visuaalinen toteutus: Kaisa Manner

Kuvitukset: Akseli Manner

Mitä on disinformaatio?

Disinformaatiolla tarkoitetaan tahallisen harhaanjohtavaa, väärää tai valheellista tietoa, jota levitetään julkisesti. Se voi myös olla tiedon tarkoituksellista valikoimista, niin että valittu tieto tukee viestin välittäjän omia päämääriä. Disinformaatiota voivat jakaa valtiot, viranomaiset, poliitikot, jonkin aate- maailman kannattajat tai yksittäiset ihmiset. Tutkijat käyttävät usein esimerkkinä disinformaatiosta Venäjän aktiivista toimintaa poliittisten tavoitteidensa saavuttamiseksi väärän tiedon levittämisen avulla.

Disinformaation avulla yritetään vaikuttaa ihmisten mielipiteisiin ja mielikuviin, jotta he ajattelisivat ja toimisivat viestin lähettäjän haluamalla tavalla. Tarkoitus on muuttaa ihmisten ja organisaatioiden tekoja ja toimintaa. **Disinformaatio on haitallista, koska sen avulla luodaan vääristeltyjä mielikuvia esimerkiksi poliittisista tapahtumista tai eri ihmisryhmistä tai luodaan virheellisiä tulkintoja tutkimustuloksista.**

Disinformaatio ei ole uusi ilmiö; aiemmin on puhuttu propagandasta. Vääristeltyä tietoa on helppo jakaa suurillekin ihmisjoukoille erityisesti Internetin kautta. Internet on toisaalta myös mahdollistanut ja helpottanut disinformaation paljastamista ja virheellisten tietojen korjaamista, mitä tekevät monet mediat ja faktantarkistusorganisaatiot.

Lisää aiheesta

Onko tämä totta? -oppimateriaali (Sanomalehtien Liitto 2016)

<http://sanomalehtiopetuksessa.fi/wp-content/uploads/>

[Onko-taemae-totta.pdf](#)

Valheenpaljastaja: Pelkoa, inhoa ja väkivaltaa – eli miksi valeuutiset ovat oikeasti vaarallisia -artikkeli (23.3.2017) <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/03/23/valheenpaljastaja-pelkoa-inhoa-ja-vakivaltaa-eli-miksi-valeuutiset-ovat>

Faktabaari-sivusto <http://faktabaari.fi>

Faktabaari (2017): Faktantarkistuksen käsikirja <http://faktabaari.fi/faktabaari-tarjoaa-avoimen-oppaan-faktantarkistukseen/>

Huhumylly-sivusto <https://huhumylly.info>

Reporters' Lab -sivusto <https://reporterslab.org/fact-checking/>

Faktat kuntoon

Tutustukaa disinformaation määritelmään. Lukekaa lisäksi oheinen juttu ja selvittäkää, mitä eroa on mis- ja disinformaatiolla.

- Valheenpaljastaja: Pelkoa, inhoa ja väkivaltaa – eli miksi valeuutiset ovat oikeasti vaarallisia (Johanna Vehkoo, 23.3.2017) <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/03/23/valheenpaljastaja-pelkoa-inhoa-ja-vakivaltaa-eli-miksi-valeuutiset-ovat>
- Millä tavoin mis- ja disinformaatiota voi luokitella?
- Millä tavoin aprillipilana tehty fiktiivinen juttu voitaisiin luokitella?
- Miksi valeuutiset ovat haitallisia ja vaarallisia?

Faktantarkistus on osa journalistista prosessia, jossa toimittaja tarkistaa ennen juttunsa julkaisua, että jutun asiasisältö pitää paikkaansa. Faktantarkistusta voidaan tehdä myös jälkikäteen, ja se voi koskea yleisesti julkisuudessa esitettyjä väitteitä. Suomessa tällaista faktantarkistustoimintaa tekee esim. Faktabaari, jonka vapaaehtoiset faktantarkistajat ovat tarkistaneet poliitikkojen väitteitä mm. vaalikampanjoinnin aikana. Tutustukaa **Faktabaarin toimitusprosessiin** sekä **faktantarkistuksen käsikirjaan**

Etsikää edellisiä lähteitä käyttäen vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Mitä tarkoittaa fakta? Mikä tekee tiedosta faktaa?
2. Millaisia väitteitä ei voi tai on hankalaa tarkistaa?
3. Millaisia lähteitä faktantarkistuksessa käytetään?
4. Kuinka nopeasti faktat pyritään tarkistamaan? Miksi?
5. Millaisia tuomioita väitteiden paikkansapitävyydelle annetaan faktantarkistusprosessin lopuksi?

Pohtikaa lisäksi, miten fakta eroaa mielipiteestä. Vinkki: **Onko tämä totta? -materiaalin** Kun mielipiteestä tuli faktaa -luvun tehtävissä harjoitellaan faktan ja mielipiteen erottamista.

Aprillipila on satiiria tai parodia, jonka tarkoitus on huijata muttei kuitenkaan aiheuttaa vahinkoa. Useat luotettavat mediaorganisaatiot ovat luopuneet perinteisestä aprillihuijauksesta, sillä ne eivät halua tulla sekoitetuksi valemediaan. Etsikää vuosien varrelta 1.4. julkaistuja aprillijuttukoosteita, ja valitkaa yksi koosteiden jutuista. Lähdevinkkejä:

- Aprillia! Ruotsissa valeuutiset uhkaavat piloja – videoilla muistellaan parhaita paloja <http://yle.fi/uutiset/3-9541691>
- Hervottomia aprillipiloja: Saimaannorppia Oulujärveen, Ilves ja Tappara yhdistyvät, suuryritykset katuvat (1.4.2017) <http://yle.fi/uutiset/3-9542237>

Arvioikaa, mistä voi tunnistaa, että juttu on parodiaan tai satiiriin perustuva aprillipila. Pohtikaa seuraavia asioita:

- Kuka on julkaissut uutisen? Kuka on jutun kirjoittaja?
- Onko sisällössä jotain yllättävää? Mitä aiheesta on uutisoitu aiemmin?
- Ketä jutussa on haastateltu? Onko nimissä jotain outoa?
- Millaisin keinoin kirjoittaja yrittää tehdä uutisesta uskottavan näköisen?
- Millaisin keinoin kirjoittaja vihjaa, että kyse on aprillipilasta?
- Mitä eroa on aprillipilan ja valeuutisen tunnistamisella?

Testatkaa lopuksi faktantarkistustaitojanne Ylen Valheenpaljastan testillä:

- Valheenpaljastaja: Testaa, onko sinusta faktantarkistajaksi <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/04/02/valheenpaljastaja-testaa-onko-sinusta-faktantarkistajaksi>
- Millaisia tuloksia saitte? Oliko jokin yllättävää tai erityisen haastavaa?

Mitä on valemedia?

Valemedia on termi, jolla viitataan verkkojulkaisuihin, blogeihin tai painettuihin julkaisuihin, joissa tarkoituksella levitetään epäluotettavaa sisältöä. **Valemediassa voi olla tahallisesti väärää tietoa ja jutut voivat olla keksittyjä, virheellisiä tai muualta kopioituja.** Niissä hyökätään usein yksittäisiä ihmisiä tai poliittisia vihollisia kohtaan. Tällaiset ”mediaksi itseään nimittävät tahot” myrkyttävät yhteiskunnallista keskustelua ja yhteiskunnan ilmapiiriä johtamalla yleisöä tahallisesti harhaan valheellisilla viesteillään.

Suomalaisia vale- ja vihamedioita ovat esimerkiksi MV-lehti, Uberuutiset ja Finnleaks. **Nämä julkaisut naamioivat viestinsä uskottavasti: ne esiintyvät uutissivustoina ja saattavat kopioida uutisen jostain toisaalta ja kirjata loppuun omia näkemyksiään aiheesta.** Kirjoittajien nimiä ei yleensä julkaista eikä tekijöistä anneta anonyymiä sähköpostiosoitetta tarkempia yhteystietoja. Vastaavia päätoimittajia ei ole. Keksittyjä ja kuohuttavia ”uutisia” julkaisevat sivustot saattavat houkutella paljon yleisöä ja samalla myös mainostajia sosiaalisen median kautta. Valemedia voi siis olla myös tuottoisaa liiketoimintaa.

Helmikuussa 2016 julkaistun tutkimuksen mukaan vain joka sadas 13–15-vuotias suomalainen luotti MV-lehden kaltaisiin sivustoihin. Medialukutaito on tarpeen, jotta valemediaa ei esimerkiksi sekoita satiiriin, kuten vaikkapa Lehtilehti- ja Uutissirkus-sivustoihin.

Lisää aiheesta

Ylen Ajankohtainen ykkönen -radio-ohjelma: **Valtamedia ja valemedia** (3.3.2016) <http://areena.yle.fi/1-3238993>

Valheenpaljastajan artikkeli: **Varoituslista valemedioista – älä luota näihin sivustoihin** (Johanna Vehkoo, 16.9.2016) <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/09/16/valheenpaljastaja-varoituslista-valemedioista-ala-luota-naihin-sivustoihi>

Fake news. It's complicated. (Claire Wardle, First Draft 16.2.2017) <https://firstdraftnews.com/fake-news-complicated/>

Teinit tehtailivat Makedoniassa valeuutisia Trumpista ja Clintonista – nyt yksi heistä kertoo HS:lle, miten bisnes toimii (Suvi Turtiainen, HS 1.12.2016) <http://www.hs.fi/ulkomaat/art-200004888603.html>

Millaiset lukulasit valemedia antaa?

Valemediasivustojen sisällöissä saattaa olla virheellistä tietoa tai suoria valheita. Osa sisällöistä pohjautuu faktoihin perustuvien uutisten kopiomiseen, joiden tapahtumat kuitenkin esitetään väärässä valossa tai virheellisesti esimerkiksi viitteinä salaliitosta. Tavoitteena on johdattaa lukija tulkitsemaan alkuperäistä uutista kirjoittajan haluamalla tavalla.

Perehtykää aluksi valemedian määritelmään.

Toimittajan tehtävänä on kerätä ja välittää lukijoille yhteiskunnallisesti merkittävää ja luotettavaa tietoa. Tutustukaa Julkisen sanan neuvoston **Journalistin ohjeisiin**, joiden noudattamiseen toimittajat ovat sitoutuneet.

- Pohtikaa, miksi ohjeet on luotu. Kuka ne on luonut?
- Selvittäkää, millaisia ohjeita kohdissa 1, 2, 4, 8, 11, 26, 27 ja 28 annetaan.
- Kuvitelkaa lukevanne uutisjuttua, jonka tekemisessä ei ole sitouduttu kyseisiin kohtiin. Miten uutinen eroaisi perinteisestä uutisesta? Voisiko siihen luottaa?

Valemedia ei sitoudu hyvään journalistiseen tapaan. Tutustukaa valemediasivustoon, jonka opettaja on valinnut esim. Johanna Vehkoon kokoamasta listasta (Valheenpaljastaja: **Varoituslista valemedioista – älä luota näihin sivustoihin**, 16.09.2016).

- Miltä sivusto näyttää?

- Onko sivustolla mainoksia? Millaisia? Miksi?
- Millaisia tietoja löydätte julkaisijasta ja sisältöjen kirjoittajista?
- Millaisia aiheita käsitellään?
- Millaista kieltä käytetään? Millainen sävy tekstissä on?
- Millaisia kuvia sivulla on? Millaisen tunnelman ne luovat?
- Kenelle sivuston sisältö on kohdistettu?

Käsitelkää yhtä opettajan valitsemaa valeuutista, joka pohjautuu perinteisessä mediassa uutisoituun tapahtumaan.

Arvioikaa juttua seuraavien kysymysten avulla:

- Mikä on kirjoituksen aihe?
- Kuka tekstin on kirjoittanut?
- Millaisia lähteitä jutussa käytetään? Voiko ne tarkistaa?
- Näyttääkö juttu uutisen kaltaiselta? Miksi/miksi ei?
- Etsikää valeuutisen taustalla oleva alkuperäinen uutinen. Miten valeuutinen poikkeaa alkuperäisestä uutisesta?
- Miten tapahtuman eri osapuolia kuvataan? Onko tekstissä ”me vastaan ne” -asetelmaa?
- Millaisia asioita kirjoittaja pitää itsestään selvänä? Miksi?
- Mitä jutun kirjoittaja haluaa teidän uskovan jutun luetuanne? Miksi?

Pohtikaa, millä tavalla sivusto haluaa esittää tapahtumia ja miksi.

- Millaisia päämääriä arvellette sivuston ylläpitäjällä ja kirjoittajilla olevan?
- Verratkaa valeuutisia alkuperäiseen uutiseen ja pohtikaa, millaiseen toimintaan ja toisaalta millaisen maailmankuvan omaksumiseen sivusto ohjaa.
- Millaisia tunteita se herättää?

Vinkki Tutustukaa **Huhumylly-sivustoon**. Voitte toteuttaa analyysin myös vertailemalla sivustoon koottuja virallisen tahon kumoamia huhuja turvapaikanhakijoista.

Kuka päättää median sisällöistä?

Vapaa tiedonvälitys on demokratian perusedellytys. Toimittajan ammattiin on perinteisesti ajateltu kuuluvan vapaus päättää itse journalistisista valinnoistaan eli mistä aiheista kirjoittaa ja miten. Journalistin eettisissä ohjeissa tämä vapaus nähdään työn moraalisenä lähtökohtana. Kansalaisilla on oikeus perustaa tiedotusväline kuten mielipidelehti, sanomalehti, verkkosivusto tai blogi, eikä sen sisältöä voi kukaan viranomainen vaatia etukäteen tarkastettavaksi. Median omistajalla on valta päättää median sisällöstä. Siksi et voi vaatia esimerkiksi sanomalehteä julkaisemaan mielipidekirjoitustasi.

Median omistajilla on arvoja ja tavoitteita, jotka ohjaavat julkaisemista ja sisältövalintoja. Tavoitteet voivat olla kaupallisia tai aatteellisia. Huomioimalla lukijoiden ja katsojien kiinnostuksen kohteet aiheiden valinnassa ja käsittelytavoissa media saa lisää lukijoita. Silloin myös mainostajat kiinnostuvat mediasta, ja se saa lisää ilmoitustuloja. Sisältöjen julkaisemiseen vaikuttavat myös monet käytännön asiat, kuten jutun kirjoittamisen ja kuvaamisen vaatima aika, vaiva ja kustannukset.

Internet on tehnyt tiedon ja mielipiteiden levittämisen entistä helpommaksi. Sosiaalisessa mediassa suurtenkin yleisöjen tavoittaminen on nopeaa ja edullista. Samalla sananvapauden väärinkäyttö on yleistynyt. Siksi on laadittu Internetin käyttäytymissääntöjä eli nettietikettejä, joiden tarkoitus on vihapuheen, disinformaation ja trollauksen estäminen ja poistaminen. Niissä muistutetaan hyvistä keskustelutavoista sekä oman ja toisten yksityisyyden ja tekijänoikeuksien kunnioittamisesta.

Lisää aiheesta

Julkisen sanan neuvosto <http://www.jsn.fi>

Journalistin ohjeet (Julkisen sanan neuvosto)
http://www.jsn.fi/journalistin_ohjeet/

Etiikka.fi-blogi: Reilun somen säännöt (Heikki Rydenfelt 6.4.2014)
<http://etiikka.fi/some/reilun-somen-saannot/>

Somettajan ammattietikka

Pohtikaa somesisältöjen tuottamista ammattimaisena toimintana.

Millaisin eri keinoin voi ansaita elantonsa tuottamalla sisältöjä sosiaaliseen mediaan? Listatkaa esimerkkejä!

- Tubettaminen, bloggaaminen, vloggaaminen, Instagram...
- Mainokset, sponsorisopimukset...

Mistä erottaa harrastustoiminnan ammattimaisesta toiminnasta?

- Voiko osa-aikainen harrastus olla ammattimaista?
- Millaisia eri urapolkuja ammattisomettajilla voi olla?
- Kumpi on tärkeämpää ammattimaisuuden arvioinnissa: tekijän ("Tää on vain harrastus.") vai yleisön mielipide ("Toi on aivan pro.")?

Listatkaa ammatteja, joissa noudetaan ammattikunnan itse laatimia eettisiä ohjeita.

- Miksi eettisiä ohjeita on laadittu niin monilla toimialoilla? Kuka tai ketkä laativat ne?
- Millaisissa ammateissa on erityisen tärkeää noudattaa eettisiä ohjeita? (esim. hammaslääkäri, apteekkari, lakimies, opettaja) Miksi?
- Tutustukaa listaamienne ammattikuntien eettisiin ohjeisiin, ja vertailkaa niitä. Millaiset eettiset periaatteet korostuvat eri aloilla?

Pohtikaa ammattisomettajien vastuuta tuottamastaan sisällöstä.

Millainen vastuu somettajalla on tilaajilleen ja katsojilleen?

- Milloin ja mistä hän on vastuussa? Miksi?

Mihin ammattisomettajien vastuu perustuu?

- Tilaaajien tai katsojien määrään, lakiin, sisällön tyyppiin/määrään/laatuun, yleisön laajuuteen (Suomi, tietty kielialue, koko maailma)?

Millaisia eettisiä ongelmia voisi liittyä ammattisomettajan työhön?

Millaisin kriteerein tai perustein somettajan eettisyyttä voisi arvioida?

Miten tunnistatte eettisesti toimivan ammattisomettajan?

Luokaa sosiaalisen median sisällöntuottajien eettiset ohjeet. Voitte kirjata ammattisomettajien ohjeet joko yleisellä tasolla tai keskittyen tietynlaisen somesisällön tuottajiin (esim. tubettaminen).

Lisätehtävä: Valitkaa jokin tuntemanne ammattisomettaja. Arvioikaa hänen toimintansa eettisyyttä luomienne kriteerien pohjalta. Huomaatko epäkohtia, joihin olisi tarve puuttua? Harkitkaa, voitteko ottaa yhteyttä kyseiseen henkilöön ja pyytää häntä arvioimaan toimintansa eettisyyttä.

Vinkki Koulukinon Onnenonkija-elokuvaan tehdyssä oppimateriaalissa käsitellään bloggaamisen ammattimaisuutta ja kaupallisuutta: "Bloggaaminen - mainontaa, viestintää vai viihdettä?"

<http://koulukino.fi/index.php?id=3409>